

Tóth Zoltán János

112 év, 800 oldal. Kristin Thompson – David Bordwell: *A film története*

Absztrakt

A Palatinus Könyvkiadó filmes szakkönyvsorozatában megjelent Thompson-Bordwell amerikai szerzőpáros filmes kézikönyve, *A film története*, melyet az utóbbi évek legrangosabb filmtörténeti kiadványaként üdvözölhet a szakmai és a laikus közönség. A filmelméleti és filmtörténeti írásaik miatt a magyar filmtudományi diskurzusban is ismert és elismert szerzők márkanéve első látásra is garancia. A film történetében Bordwellék közel nyolcszáz oldalon, roppant mennyiségű adat feldolgozásával mutatják be a 112 éves film gyártástörténetét.

Szerző

Tóth Zoltán János (1980)

PhD hallgató (SZTE, BTK, Irodalomelmélet Doktori Iskola)

Kutatási terület: vizuális kultúra, filmelmélet, testelméletek, képanthropológia

E-mail cím: tothzoltanjanos@hotmail.com

112 év, 800 oldal. Kristin Thompson – David Bordwell: *A film története*

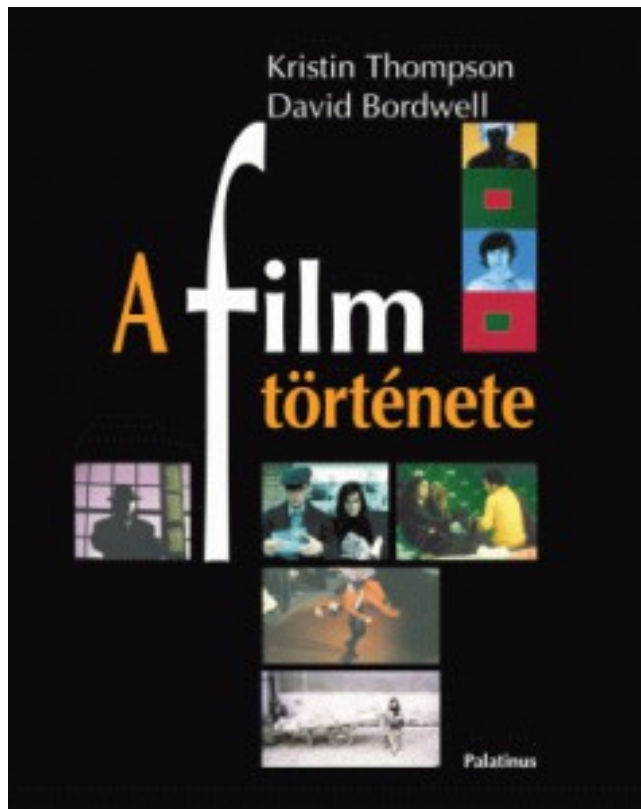
Jean-François Lyotard szellemi előrejelzése a *Posztmodern állapot*ban, miszerint vége a nagy üdvtörténetek korának, illetve minden ilyen típusú narratíva elvesztette hitelét számunkra, elméleti megállapítás maradt. Igaz, szinte az összes történeti szemléletű tudományban megszületett az a kritikai irányzat, mely a „nyelvi fordulat” meglátásainak figyelembevételével megpróbálta saját tárgyát mikronarratívákon keresztül megközelíteni, azonban ez az erőfeszítés marginális maradt. Egyetlen diszciplínában sem jött létre teljes szemléletváltás. Mindebben, a tudománypolitikai történések mellett nagy szerep jutott az ismeretterjesztés piacának, mely továbbra is támogatja a makronarratívákat, mint a tudás leglátványosabb formáit. Jó példa lehet erre, hogy Danto és Belting évtizedekkel ezelőtt bejelentette a művészettörténet és ezzel együtt a művészet-történetírás végét, azonban a múzeumi „boom”, az enciklopédiák és az összefoglaló igényű munkák sikere világosan mutatja, hogy a történetírás hagyományos szemlélete korántsem tekinthető passzának a gyakorlatban, legyen szó művészettörténetről, történetírásról vagy filmtörténetről.

Kristin Thompson és David Bordwell szerzőpáros

Kristin Thompson és David Bordwell szerzőpáros közel nyolcszáz oldalas, grandiózus munkája, *A film története*, mely a Palatinus Filmkönyvek sorozatban jelent meg, szintén az egyetemes tudás megszerzésére tett kísérletnek tűnik első látásra. Persze kinek jut eszébe hasonló szkepszissel közelíteni egy rangos és hiánypótló megjelenéshez, mely jelentős űrt tölt be a laikus olvasó és a szakmai közönség polcain egyaránt. Eddig mindössze Sadoul és Gregor-Patalas munkái, illetve az *Oxford Filmenciklopédia*

állt a tájékozódni kívánó olvasó rendelkezésére. Bordwell és Thompson filmtörténete ezekhez képest nem egyszerű állományfrissítés, az eddigiek újraszabása, hanem valóban új perspektívából és eszköztárral megírt kalauz, mely eddig tárgyalatlan területeket és kérdéseket avat a filmtörténet részévé.

Thompson, Kristin–Bordwell, David: A film története

A magyar fordításnál kevésbé önhittnek ható angol címből (*Film History: An Introduction*) is sejthető, hogy a szerzők tisztában vannak munkájuk lehetetlenségéből fakadó korlátokkal és vállalják azokat. Ez nem csak annak belátását jelenti, hogy a művészetek történetében még a viszonylag rövid múlttal rendelkező film esetében is hiúság lenne az összefoglalhatóság lehetőségét egyetlen mű keretein belül komolyan venni, hanem vállalkozásuk lehetetlenségét a történetírás módszertani nehézségei felől mutatják be.

Nincs a filmtörténetnek olyan egyedi narratívája, amely minden eseményt, okot és következményt megmagyarázna. A történeti megközelítés változatossága pedig óhatatlanul a történészek egymástól eltérő, egymással vitázó következtetéseit hozza magával. Azért is tartjuk helytállóbbnak a filmtörténetet filmtörténetek együttesének tekintő szemléletet, mert a kutatás kérdések sorozatát foglalja magában, s az érvelés során adandó válaszokhoz bizonyítékokat kell felkutatni. (1)

Bordwellék könyvének első tíz oldala ennek a kutatásnak a módszertani bemutatása. Első lépésben összefoglalják azokat a fő megközelítési módokat, melyek a tipologikus gondolkodás csapdájába csalták az eddigi filmtörténetírókat: életrajzi, gazdaságtörténeti, esztétikai, technikátörténeti,

társadalomtörténeti stb. A szerzők a tipologikus határok teljesebb megértés felé történő átlépéséhez három kérdésben foglalják össze, hogy milyen irányból is kívánják megközelíteni a világ filmgyártásának a történetét:

1. Hogyan változott, milyen szabályok szerint rendeződött a film mint médium alkalmazása az idők során?
2. Hogyan hatnak a médium alkalmazására a filmipar – a gyártás, a terjesztés és a vetítés – körülményei?
3. Hogyan jelennek meg a nemzetközi tendenciák a film médiumának alkalmazásában és a filmpiacon?

Az első kérdés, annak az implicit belátását rejt, hogy a film mint médium nem abszolút rendszer, hanem több változónak (filmforma, műfajok, stílus, filmtechnikai eljárások, kategóriák) az együttállása, melynek az időleges normativitását diszkurzív és technikai történések szabályozzák, noha az mindenképpen kérdéses, hogy a diszkurzivitás és a technikai fejlemények mozgató szerepe mennyire tartható külön. Szétválasztható-e a szellemi és a materiális „drive” a filmforma változásának vizsgálatában? Másképpen kérdezve a reneszánsz perspektívát biztosító ideológia volt-e előbb vagy a camera obscura? A második kérdés magára a gyártástörténetre vonatkozik, bár nehezen választható le az elsőről, hiszen annak kérdése, hogy egy korszak vagy egy régió milyen műfaji filmekkel jellemezhető, nem kis mértékben a stúdiórendszer fogyasztást kondicionáló lépéseitől is függ. Ugyanakkor mindez fordítva is igaz lehet: egy stúdió gyártási terveit nagyban meghatározhatják diszkurzív és technikai tényezők. A fantasy ezredvégi felfutását (és ezzel együtt a gyártási trendek megváltozását) éppúgy magyarázhatjuk a CGI technológia előretörésével, mint a magas és a mélykultúra közti határvonalak folyamatos újraíródásával.

Kristin Thompson és Frodó

A harmadik kérdés a film és a „kulturális”, „nemzeti” terek kapcsolatára kérdez rá, azaz melyek

azok a tényezők és tulajdonságok, amik létrehozzák egy ország filmgyártásának az arculatát és karakterisztikáját. Mi különbözteti meg a gyártástörténeti, formanyelvi stb. szempontból a csehszlovák filmet a magyartól a keleti blokkban? Természetesen egy nemzeti-történeti megközelítés a legkevésbé sem tartható revelatívának, hiszen ez a legkézenfekvőbb és legtöbbször használt értelmezési keret. Ezen a kereten némileg lazít, hogy itt mégis stúdiórendszerek, esetenként a függetlenek történetét olvashatjuk, melyek működését legtöbbször az adott nemzet politikai, gazdasági stb. fejleményei határozzák meg. Külön érdeme *A film története*nek, és politikai szempontból kiegyensúlyozottá teszi a könyv szerkezetét, hogy az eddig „karriert” befutott filmtörténetekkel szemben Bordwellék valóban globális filmtörténetet igyekeznek megírni. Egy posztkolonialis érzékeny olvasó is nyugtázva láthatja, hogy eddig „felderítetlen” afrikai és keleti országok filmgyártása is helyet kap a kulturálisan domináns államoké mellett. Ezt a politikailag korrekt szerkesztői döntést pedig Bordwellék fáradhatatlan, helyszíni kutatásai (valóban elutaznak az adott országba, hogy saját maguk gyűjthessenek a különböző filmarchívumokban) teszik értékesebbé egy egyszerű politikai gesztusnál. Másrészt a nemzeti perspektíva csak kiindulópont a könyvben ahhoz, hogy a nemzetközi trendek és a különböző régiók közti párbeszéd felvázolhatóvá váljon, csak így válik bemutathatóvá például, hogy milyen kapcsolatot ápol az „új Hollywood” az európai szerzői filmmel vagy milyen stílusjegyek egybeolvadásából jön létre a nemzetközileg sikeresnek tekinthető kommersz avantgárd az 1920-as években.

A vizsgálati szempontok ezen konstellációja természetesen nem pusztán elvi megfontolás kérdése. Kristin Thomson és David Bordwell, akik munkájukat mindketten a wisconsini egyetemen kezdik meg, a könyv szemléletét leginkább meghatározó analitikus-kognitív filmelmélet, filmnarratológia, illetve gyártástörténet kutatóiként válnak a kortárs filmelmélet és filmtörténet respektált alakítóivá. A filmelméleti háttér azonban nem jelent hátrányt a laikus olvasó számára. A film története olvasmányos és követhető, a kikerülhetetlen szakmai kifejezések jelentését pedig a könyv végén található glosszárium oldja fel. A közérthetőség éppúgy köszönhető Módos Magdolna gondos fordítói munkájának, mint annak a távolságtartásnak, amellyel Bordwell a metaforikus és enigmatikus nyelvezetű hermeneutikai, illetve pszichoanalitikus filmelméleti irányzatokat kezeli. Bordwell többször kritizálta a minden problémát uniformizáló pszichoanalitikus filmelméletet, éppúgy mint az általa dogmatikusnak tartott Slavoj Žižeket. Nem meglepő tehát, ha az olvasó a fejezetek végén található, egyébként ajánlott bibliográfiaként is kiválóan használható „Hivatkozások”-ban nem leli fel az említett irányzatok képviselőit. Így válik minden leírás pusztán a szelekció által a kanonizáció legerősebb fegyverévé.

A Palatinus Kiadót dicséri, hogy egy az egyben, kifogástalan minőségben közli az angol kiadás képanyagát. Így *A film története*, hasonlóan az inkább albumokat idéző filmkalauzokhoz (pl. *1001 film, amit látnod kell, mielőtt meghalsz*) csupán lapozgatva, a képeket böngészve is szórakoztató információforrás. Bordwellék perfekcionizmusa abban is megmutatkozik, hogy az említett kalauzokkal ellentétben nem standfotókat, poszttereket vagy egyéb másodrangú felvételeket, hanem az eredeti kópiákról levilágított fényképeket közölnek. Ezentúl a képek nem egyszerűen az illusztráció feladatát látják el, sokkal inkább az argumentáció képi kiterjesztésének tekinthetők.

Fontos kritikai megjegyzésekkel ellátott fotókról van szó, melyek legtöbbször egy szekvencia részeként magyarázzák el egy film vagy korszak formanyelvi eszközeit. Természetesen egy ilyen nagy adathalmazt mozgó munka esetében jogosan élhetünk a gyanú hermeneutikájával, hiszen az adatok hitelességét sok esetben csak a szerzők márkanéve garantálja, a kongói filmgyártás ismerete például nem tartozik feltétlenül a filmes alapképességhez. Érdekes ilyenkor a saját országunkhoz lapozni, hogy képet kapjunk Bordwellék kompetenciájáról. Makk Károly, Fábri Zoltán, Gaál István, Jancsó Miklós és Szabó István, Tarr. A teljesség igénye nélkül, ezek azok a rendezők, akiknek a rövid bemutatásával képet kap a nemzetközi olvasó a magyar filmtörténetről. Komolyabb tárgyi tévedéseket nem találunk, ami a könyv egészének a szempontjából megnyugtató.

Mindig érdekes kérdés a történeti munkák esetében, hogy képesek-e szervesen csatlakozni a kortárs kultúrához, vagy óvatosan elkerülik a jelen értékelésének feladatát. Bordwellék könyve ebből a szempontból is jól használható. Ugyan sokat olvashatunk a digitális/analóg váltás következményeiről, a film átalakulásáról és a médiumok diffúziójáról, de legtöbbször csak spekulatív tanulmányokat. A könyv utolsó fejezete, mely a globális filmkultúra körvonalait próbálja meghúzni, ezekhez a teóriákhoz jelenthet ellenőrizhető gyártástörténeti és médiatörténeti háttérrel.

A film történetét elolvasva rájöhethetünk, hogy a szerzők „kötelező” mentegetőzése ellenére a filmtörténet egy újabb metanarratívával lett gazdagabb, és ebben az esetben a gazdagodás minden ironia nélkül értendő.

© Apertúra, 2008. tavasz | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2008/tavasz/toth-112-ev-800-oldal-kristin-thompson-david-bordwell-a-film-tortenete/>

